

Рецензия

от проф. д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология при Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“,
относно конкурс за заемане на академична длъжност „професор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология).

1. Информация за конкурса

Конкурсът е обявен във връзка с нуждите на катедра Социология при ФФ на СУ, публикуван в ДВ бр.32 /09.04.2024 г.. Назначена съм за член на научното жури със заповед на Ректора на СУ “Св. Кл. Охридски” № РД 38-302 / 10.06.2024 г. на основание чл.4 и чл.29а от ЗРАСРБ, чл.60 и сл. от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, чл.118, ал.(1) и ал.(3) от ПУРПНСЗАДСУ и решение на Факултетния съвет на Философски факултет, протокол № 11 / 04.06.2024

2. Кратка информация за кандидатите в конкурса

Документи за участие в конкурса е подал само един кандидат – д.с.н. Мартин Иванов Иванов, доцент в Катедра Социология при Философски факултет на СУ „Св.Климент Охридски“. Представените документи напълно отговарят на изискванията за участие в конкурса.

Биографията на Мартин Иванов е забележителна за човек, роден 1970 г., доколкото безпроблемно съчетава академична отдаденост и продуктивност, и обществена ангажираност. Той е завършил английска гимназия, две висши образования – по история в СУ и право в ЮЗУ, доктор е по история от 2000 г., доктор на социологическите науки през 2021 г. Има няколко специализации в Обединеното кралство - двугодишна престижна стипендия в Историческия факултет на Университета в Кеймбридж; в Единбургския Университет; както и в Националния университет на Ирландия. От 2008 г. е доцент в Института за исторически изследвания при БАН, а от 2015 г. – в Катедра Социология на СУ „Св. Кл. Охридски“, където работи и досега. Списъкът с публикациите му е повече от впечатляващ – девет авторски или в съавторство монографии, и две съставителства на сборници с интервюта; 12 статии в реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни списания; близо 100 други научни статии в списания и сборници; над 100 научно-популярни статии. От справка за цитиранията се вижда, че в Web of Science Clarivate има общо 181 цитирания, Citation report сочи h-index 4. Базата данни Scopus ELSEVIER дава общо 94 цитирания, а

Citation overview показва h-index 4. За учен в социалните науки това е висок индекс на цитируемост.

Неговата интердисциплинарна насоченост, любопитство към постиженията на колегите му и заразителна комуникативност го правят дългогодишен лидер, наред с д-р Румен Аврамов, на Семинар по стопанска и социална история, първо в Центъра за либерални стратегии, а сега към Център за академични изследвания, София. От 2012 г. до днес е член на редколегията на списание „История“. Член е също на авторитетни международни професионални организации.

Но освен уважаван и доказан учен, Мартин Иванов има и висок публичен авторитет. Той беше назначен за директор на ДА „Архиви“ и аз съм свидетел как за две години той направи много подобрения в работата ѝ. Бил е служебен министър на културата, секретар на президента Росен Плевнелиев по въпросите на образованието, културата и националната идентичност, извънреден и пълномощен посланик на Р България в Р Финландия и Р Естония. Споменавам тези му ангажименти, защото те показват неговото желание реално да подобри нещо в света, в който живеем. Той не е затворен в академична кула, напротив, живо участва в обществените дела, същевременно обаче, както се вижда от посоченото по-горе, тези му ангажименти по никакъв начин не са се отразили на академичната му и публикационна дейност. Това съчетание е свидетелство за неуморимия му работохолизъм и голяма творческа и социална енергия.

3. Изпълнение на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност професор.

Доцент д.с.н. Мартин Иванов е регистриран в НАЦИД и от представените от него наукометрични таблици е видно, че не само са изпълнени, но и надвишени заложените минимален брой точки, задължителни за заемане на длъжността професор / има 820 точки/. Това означава, че конкурсът е напълно легитимен и отговаря на Правилника на СУ за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности във университета.

4. Оценка на учебно-преподавателската дейност.

Мартин Иванов е доцент от 16 години, а като такъв е назначен в Катедра Социология през 2015 г. след спечелен конкурс. От 2016 до 2020 той е в дългосрочен неплатен отпуск поради назначаването му като посланик. Както той отбелязва / в Справка за академична натовареност/, след приключване на този отпуск, от академичната година 2021/2022 г. нататък той ежегодно е реализирал пълен хорариум със значителна наднормена натовареност, която е достигнала през 2022/2023 до двойно по-висока

аудиторна заетост от минималните изисквания /540 часа аудиторна заетост/. Курсовете, които води са в бакалавърските програми на специалност Социология:

Модернизационни процеси в българското общество /задължителен/; Политически и стопански елити на България (1878-2000); Село със затихващи функции; Политически живот на модерна България; на специалност Културология: *Село със затихващи функции;* и в английската и френската бакалавърска програма на Стопански факултет на СУ: *Икономическа статистика* (на английски език). Всичките курсове са авторски и са в полето на конкурса *Историческа социология*, както и засягат и проблеми на *Икономическата социология*. Държа да отбележа, че в рамките на курсовете, Мартин Иванов не се ограничава само с анализ на теоретични виждания и представяне на исторически изследвания, но обучава студентите и на различни методи – например на мрежови анализ; и боравене с различни източници – работа и анализ на архивни източници.

5. Общо описание на представените материали.

За участието си в конкурса доцент Иванов е представил 16 публикации, от които хабилитационен труд: Иванов, М. „*Бившите хора*“ на концлагерна България. София, Сиела, 2023. 374 с.; една книга в съавторство с проф. Даниел Вачков: *Българският външен дълг 1944–1989. Банкрутът на комунистическата икономика*. Институт за история на близкото минало, С., 2007. 254 с.; 10 статии в реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни списания, от които шест на английски език; четири статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове; и две глави в колективни монографии. Няма плагиатство в трудовете му.

Мартин Иванов е типологизирал публикациите си в пет тематични кръга полета: „Елити и градска икономика“, „Външен дълг“, Модернизация и селска икономика“, „Стандарт на живот“ и „Регионални и субрегионални измерения на стопанските и социални процеси“. Представяйки научните му постижения аз ще следвам този подход, като ще променя някои названия на тематичните полета.

Преди това искам да направя едно важно уточнение, ако случайно възникне питането дали Мартин Иванов не е преди всичко историк, а не социолог. Във времето на интердисциплинарността, в което живеем, е добре да се върнем и към Школата на Анализите, чиито представители, най-категорично Фернан Бродел, предпочитат да говорят за социална наука, която, за да разбере всяко едно общество, включително съвременното, трябва да го изследва в системната му свързаност – от обвързаността му

с природната среда; през икономическите действия; социалните връзки и структурирането му – в групи, чрез регулации; до манталитета му; и то в дългосрочното му – *longue duree* – развитие. Мартин Иванов е блестящ представител на тази школа, която е много актуална и днес. Сериозната социална наука – социологията, включително историческата социология – прави точно това – изследва взаимосвързаността на различни сфери на обществото и то в тяхната историческа произведеност, това прави и Мартин Иванов. В този смисъл няма съмнение, че той има сериозни достижения в серия социологически полета, изследвайки спецификата на формирането и развитието на интересуващите го явления и процеси.

6. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата.

Не е възможно в една рецензия да се опишат конкретните приноси в представените 16 публикации. Както отбелязах, Мартин Иванов ги типологизира в пет тематични кръга, аз ще следвам неговия подход, като ще ги формулирам през социологически полета в общия обхват на Историческата социология, защото всичките му изследвания се фокусират върху дългосрочното развитие на интересуващите го явления и процеси.

Достижения в областта на *Социология на групите*, по конкретно в **полето на теориите за елитите**. Мартин Иванов внимателно проследява дългосрочното историческо формиране на определена група в българското общество – бизнес елита, казано със съвременни термини, който се е назовавал по различен начин в различните исторически периоди. По конкретно формирането, израстването, приносите, декласирането на определени групи елити, основно българските предприемачи от Възраждането насам, като се започне от производителите на гайтани, текстилните предприемачи; следва по-широката група на бизнес елита от началото на 20 в. до 1944 г., чиито дейности не се ограничават в сферата на икономиката, затова имат „множествени“ биографии, по думите на Иванов, тази взаимосвързаност на различни техни дейности ги определя като „мрежови елит“; и се стигне до постсоциалистическия бизнес елит. Няма в българската социална наука толкова дългосрочно мащабно изследване на бизнес елитите, то е много съществен научен принос. А, както ще видим в хабилитационния му труд, анализът на декласирания елит и механизмите на декласацията му в комунистическа България са също иновативно теоретично предизвикателство пред класическите стратификационни и социално класови теории.

Достижения в полето на *Икономическата социология*. В него той отново разглежда дългосрочни процеси – регулацията на външния ни дълг от края на 19 век до 1989 г.,

основно през призмата на отношението национален суверенитет и политическо оцеляване, това е амбициозен и значим проект. Като принос в това поле отчитам и статиите, обособени от Мартин като „Стандарт на живот“, заради анализа на исторически променливата обвързаност на потребление, потребителските цени, заплати, инфлация, не знам някой друг да изследва тази обвързаност в дългосрочен план.

Специално искам да отбележа статията на Ivanov, M., R. Simeonova-Ganeva, K. Ganev *Long-Term Consumer Price Dynamics in Bulgaria, 1750-2020*, тъй като в нея се проследява, както се вижда от заглавието, дългосрочното развитие на потребителските цени в България за период от 270 години! Това е възможно само чрез огромен изследователски труд по събиране на данни и точно това е направил Мартин Иванов - събрал е 46 хил. цени от периода на Възраждането, след като е обработил над 1000 търговски тефтери, а след това е проучил и верифицирал всички официални публикации на цени от националната ни статистика! В резултат са конструирани два ценови индекса и инфлационен индекс. Мартин Иванов признава приносния характер на изследването, отбелязвайки, „че за първи път в нашата литература се прави опит да се възстанови инфлацията през толкова дълъг период, и ...стандарта на живот през един количествено измерим показател.“

При **изследването на модернизационните процеси в българското село** Мартин Иванов оспорва, на базата на сериозен анализ на източници, разпространените тези за „растеж без развитие“ на утвърдени автори като Александър Гершенкрон и Майкъл Паларе, и за изостаналостта на аграрна България, показвайки „зачатието“ и развитието на модернизационни процеси в българското село. В тази негова изследователска посока според мен има огромен потенциал да се изведе възможен път на алтернативна модерност, което ще е изключително постижение. С нетърпение очаквам следващата книга на Мартин по тази тема.

Накрая, но не по значение, много интересни са и **изследванията му на регионалните и субрегионални измерения на стопанските и социални процеси**. Тук ще отбележа статията в съавторство със Stanev, K., K. Marti-Hanenberg, *Regional Transformations of a State under Construction: Bulgaria, 1878-2002*, в която, на базата на анализ на данни от преброяванията, се показва връзката между политическите събития и институционалните промени, и социално-икономическите трансформации и колебанията в пространственото неравенство. Прави се извод, който може да има пряко приложно значение: „Правителствата могат значително да повлияят на дългосрочното

регионално развитие чрез сравнително малки инвестиции в транспортна инфраструктура.“

Конкретните достижения във всички изброени дотук полета в голяма степен са възможни благодарение на иновативното използване на икономическата статистика и въвеждането на не много популярни в нашата социална наука методи като мрежовия анализ и клиометрични методи. **Огромна е приносът на Мартин Иванов за придобиването на ново знание, тъй като във всичките си изследвания той е събрал огромен и уникален емпиричен материал, предпоставка за по-нататъшни изследвания.**

Както се вижда, изследователските полета се разглеждат във взаимната им преплетеност, и икономическият поглед към дългосрочни процеси открива интересни структурирания в групите, характеристики на българските модернизационни процеси и на региона и други, което показва значимостта на изследванията на Мартин Иванов за историческата социология.

Приносите в хабилитационния труд на Мартин Иванов „Бившите хора“ на концлагерна България. Книгата вече получи заслужената си оценка и от публиката, и чрез награди. Аз няма да коментирам многобройните ѝ достойнства, а само социологическите находки.

За разлика от излезлите дневници, мемоари, спомени, разказващи конкретни лични истории, големият плюс на книгата на Мартин Иванов е, че дава възможност да се чуят многото гласове на различни, дамгосани като „бивши“, хора. Впечатляващ е броят на анализирания от него свидетелства – мемоари, спомени, дневници, интервюта – сам по себе си значим емпиричен принос. В 309 интервюта и мемоарни разкази, 62 *ex-post* биографични реконструкции, излъчени в предаването „Джинс“ по БНТ, огромна колекция от официални свидетелства, съхранявани в архива на Комисията по досиетата (КРДОПБГДСРСБНА) Мартин Иванов „проследява веригата от събития по изкореняване в социален, а до голяма степен и в чисто физически смисъл на додеветосептемврийските елити и последвалата тяхна *реконверсия* в рамките на НРБ“. Книгата показва как една изкуствено конструирана класификационна категория за група е мощен властови механизъм за изключване и подчинение на различни хора, от една страна, а от друга, задава специфичен за комунистическите страни стратификационен групов признак. В този смисъл хабилитационният труд има **значим научен принос както към *Социология на властта*, така и към *Социология на групите*, анализирайки един често теоретично подценяван властови**

инструмент – класификационните категории, елемент от символното насилие; и една атипична социална група.

„Бивши хора“ е класификационна категория с широки граници, целенасочено неопределена, тъкмо защото действа като властови инструмент, показващ характера на една тоталитарна власт – т.е. нейната произволност, най-съществената характеристика на тоталната, абсолютна власт. Тази категория обслужва произволната власт, защото, както показва Мартин, тя е удобна „яма“, в която да се запращат всички неудобни противници на властта, и хора, пречещи на конкретни лични користи интереси на властващите. Затова тя е максимално пластична, разтеглива, за да включва най-различни хора, на които по случайна презумпция им се вменява вина, отвъд реално извършени престъпления, за които има съдебни процедури. И също по случайност тази вина може да бъде отменена - било чрез „добър комунист“, откуп, „съученик“, „приятел на приятел“, т.е. чрез познанства и по-рядко чрез съчувствие. Точно поради нейната разтегливост има различни данни за броя на хората, попадащи в нея, броят им пулсира и трудно се установява, похвално е усилието на Мартин да го уточни, вероятно бройката е по-голяма от съобщените данни. Веднъж попаднал в тази разтеглива категория „бивши хора“, човек трудно може да се измъкне, и оттам нататък го засмукват вече класически властови репресивни институционални механизми, анализирани в първата част на книгата, метафорично назовани от Мартин Иванов „трите „кръга на ада“. Той дава пълна и убедителна типология на различните форми на смазване на „бившите хора“, както по линия на вертикалната, така и по линия на хоризонталната стратификация, описанието на самия процес през „трите кръга на ада“ е впечатляващо: (1) на физическите репресии (убийства, лагери, „Народен съд“ и пр.); (2) на имуществените репресии (колективизация, национализация, изселване, интерниране, „обиски за обир“, „самосгъстяване“ и др. и (3) на дискриминация (през образование, работа, пътуване в чужбина и пр.). Казано накратко – **принос е подробното проследяване на властовите стратегии за унищожаване на различни представители на „буржоазния“ свят, и то за три поколения – от пусковия идеологически класификационен механизъм до конкретни практически репресии.** Но книгата показва и как класификацията се втвърдява в реална група, с радикално променен начин на живот, оказващ влияние и върху третото поколение. Тази група не може да бъде обяснена през класически подходи като класовия или стратификационния, или през фокус върху начина на живот. Мартин избира да използва теорията за типовете капитали на Пиер Бурдийо. При „бившите хора“ всички

тези подходи се смесват, процесът на консолидирането ѝ е различен. Книгата показва силата на класификационните категории за определяне и създаване на група, съчетаваща най-различни групи в себе си – обикновено с високо образование, но не всички, имащи авторитет и престиж, но превърнали се в „буржоазни отрепки“; градски хора, селяни, интелектуалци; леви (анархисти, социалдемократи, земеделци) и десни (членове на Демократическата и на Радикалдемократическата партии, легионери и т.н.); банкери, фабриканти, но и дребни буржоа - занаятчии; министри и чиновници, офицери и редници и т.н.; всички те са дефинирани през мъгляво понятие за класов произход, което обаче включва гореизброените групи, чийто класов статус е много различен. Как се себепреживяват тези хора, вече компресирани в тази група? Как ще се самоопределят – чрез наложената им класификация, чрез нещо друго? Как да се дефинира тази вече консолидирана група хора, които са имали значими капитали, по терминологията на Бурдийо, но те са им отнети и са отпратени на най-ниското стъпало на социалната стълбица. Запазили са – доколко - културния си капитал, без да могат да го ползват, донякъде стила си на живот, или поне начина на обличане и обноските – но само в дома си, и достойнството си. Декласиран елит? Но не всички от тях са принадлежали към елита? Те са „бивши хора“ – измислена от комунистическия режим ужасяващо звучаща категория, превърнала се в група, анализът на която показва необходимостта от доразвиване на класическите западни теории за групите, и това е безспорен социологически принос на Мартин Иванов. В тази обща група Мартин Иванов откроява “ четири основни поведенчески архетипа“ на стратегии за оцеляване : на „избягалите“ - зад граница или от живота; на съпротивляващите се – явно и тихо; на примирилите и снишилите се; и на пречупените и „пребоядисаните“. Оценявам тази типология също като принос.

Солидаризирам се и с посочения от Мартин Иванов теоретичен принос, че книгата за първи път у нас поставя въпроса за рисковете, които крие предоверяването на документите на Държавна сигурност (ДС), тъй като съхраняваните в архива ѝ доноси и доклади възпроизвеждат гласовете на ДС апарата.

7. Въпроси и препоръки.

Нямам съществени бележки и въпроси. Много интересно и любопитно е включването на данни от изследването „Градът и селото“ от 1986 г. в книгата и опитът през него да се установят някакви количествени параметри на изключването на бившите хора. Опитът е похвален, но както и самият Мартин отбелязва, трудно може да се разчита на тези данни и коректно да се разчетат поради малките бройки, неопределеността на

категориите и т.н., така че данните от него не са надеждни. Мисля, че трябва да се разграничат като стратегии явната от скритата съпротива, първата е ясно изразен политически акт, жестоко наказван, а втората включва различни форми на всекидневна съпротива, често невидими за публичната власт. Един въпрос – има ли връзка между стратегиите за оцеляване и вертикалната стратификация?

8. Лични впечатления.

Нямам конфликт на интереси с Мартин Иванов, както и съвместни публикации с него. Първите ми впечатления от Мартин са от работата му като стипендиант в Центъра за академични изследвания (CAS), а впоследствие като колега в Катедра Социология. Винаги съм се впечатлявала от трудолюбието му, от неизтощимото му любопитство да навлиза в нови полета на знание и да усвоява нови методи, както и да търси постоянно нови и различни източници на информация; от откриването на неочаквани ракурси към изследваните от него области; от способността му да диалогизира с колегите, но и да отстоява собствена позиция. Тези негови качества, освен академичните му достойнства и достижения, са много важни в работата със студентите.

9. Заключение

Всичко написано дотук показва убедеността ми, че научните достижения на забележителните и оригинални изследвания на Мартин Иванов, неговият безспорен академичен и публичен авторитет, го правят напълно достоен кандидат за заемане на длъжността „професор“ в Катедра Социология на СУ. Ето защо напълно подкрепям и гласувам положително за заемането на академичната длъжност „Професор“ на доцент Мартин Иванов Иванов по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология). Призовавам и уважаемите ми колеги от ФС на ФФ да подкрепят такъв вот.

20.08.2024

Проф. Петя Кабакчиева